

OBNOVA U DUBROVAČKO-NERETVANSKOJ ŽUPANIJI

Najjužniji dijelovi Hrvatske, koji se protežu od Pelješca do Prevlake, slobodno se mogu svrstati u najteže stradala područja u proteklom desetljeću, inače neobično "darežljivom" svakojakim nedaćama. Najprije je došao rat koji je većem dijelu tog područja donio privremenu okupaciju. U ratu su paljene i devastirane mnoge zgrade, posebno po konavoskim selima i naseljima Dubrovačkog primorja, a u ratnim su operacijama stradale brojne kuće te vrijedni i stari krovovi u Dubrovniku, Župi dubrovačkoj, Rijeci dubrovačkoj i na području Stona. Nedugo pošto je Hrvatska vojska uspješno oslobodila ove krajeve i pošto je uspješno tekla obnova, sjeverozapadne je dijelove ovog područja 5. rujna 1996. godine pogodio katastrofalni potres, koji je dodatno oštetio ratom stradale obnovljene i neobnovljene zgrade. No ni to još nije bilo sve jer je 1998. u požarima izgorjelo mnogo kuća u području Orebića. Taj dio Pelješca nije doduše izravno stradao u ratnim zbivanjima ili u potresu, ali je u svojim hotelima zbrinjavao prognanike i

Obnovljena kuća u Konomolcu u Rijeci dubrovačkoj

RECONSTRUCTION IN DUBROVNIK - NERETVA COUNTY

Reconstruction activities in Croatia's southernmost county first started by the repair of war-damaged houses, particularly in the area of Konavle next to the border with Montenegro. The basic principle behind this immense undertaking was to start by making repairs in rural communities, and then to continue with the repair of more complex war damage in urban centers and cities, particularly in the city of Dubrovnik. In the meantime, the northwestern portion of this area was hit by a catastrophic earthquake in which the heaviest damage was inflicted on the old town of Ston. After years of reconstruction effort focusing on all war and earthquake destruction that hit this county spreading over one hundred kilometers in length, the renewal of all previously inhabited houses is completed and, in Dubrovnik, the repair of all residential palaces that were set on fire during the war is finished, and the renewal is completed on one half of all Dubrovnik roofs that suffered war damage.

trpio teške posljedice prometne izoliranosti i gospodarske recesije.

Valja odmah napomenuti da je obnova u ratu stradalih građevina na području ovog dijela Hrvatske najprije započela zahvaljujući činjenici što je to bilo jedno od prvih oslobođenih područja u Domovinskom ratu. Obnova je na najjužnijem dijelu tog područja, ujedno i najjužnijem dijelu Hrvatske, započela 1994. godine u organizaciji ondašnje Direkcije za javne investicije tzv. *Pilot projektom Konavle*, o čemu je *Gra-*

đevinar svojedobno iscrpno pisao. Obnova je nastavljena najprije jednim novim projektom, nazvanim *Projekt 600*, a kasnije u organizaciji Ministarstva razvitka i obnove temeljitom obnovom Konavala, Župe dubrovačke, Rijeke dubrovačke, Dubrovačkog primorja i grada Dubrovnika, a cjelokupna je obnova danas pri samom kraju. Za obnovu tih područja bila su postavljena neka posebna načela od kojih su mnoga bila osnova za obnovu i u drugim dijelovima Hrvatske. Prvenstveno se zahtijevalo da se kuće obnavljaju na mjestu na kojem su porušene, iako je to kadšto bilo tehnološki složenije i skuplje od izgradnje kuća na novim lokacijama. Kuće su se obnavljale u tri posebne faze (prvo konstrukcija, potom krovšte, a na kraju prozori) i u veličini u kojoj su bile prije oštećenja. To je posebno vrijedilo za kuće graditeljske baštine koje su se, zbog čuvanja tradicionalnih vrijednosti prostora, obnavljale izvornim materijalima kao što su kamen, drvo i crijep. Pravo na obnovu imali su oni stradalnici koji su stalno prebivali u stradalnoj kući, a veličina unutrašnjeg uređenja ovisila je o broju članova obitelji. Redosljed obnove na cijelom području uključivao je najprije obnovu ruralnih dijelova prema

Interijer teško oštećene kuće u Slano m

središtu Konavala i Dubrovačkog primorja, a potom prema povijesnoj jezgri Dubrovnika.

Možda je najveća vrijednost obnove na ovom području, na što su i organizatori i izvoditelji neobično ponosni, sačuvana zavičajnost područja, odnosno činjenica da obnova nije promijenila krajolik kao što je to događa u velikim obnoviteljskim projektima. Sačuvani prijašnji izgled prostora važan je zbog turističke ponude koja je osnovna gospodarska djelatnost, ali i zbog stanovnika koji

su svoj prostor stoljećima njegovali i čuvali. O uspješnosti svjedoči podatak da se na cijelo područje vratilo više od 80 posto prijašnjih stanovnika, što je više od svjetskih iskustava po kojima se na ratom stradala i poharana područja nikad ne vraća više od trećina nekadašnjeg stanovništva. Upravo taj podatak mnogo više od utrošenog novca i drugih pokazatelja, poput broja obnovljenih kuća, prostornih metara utrošenog betona ili četvornih metara krovova, najbolje ocrtava uspješnost obnove u ovom kraju.

Obnovljena drvena međukatna konstrukcija

Osnovne podatke o cjelokupnoj obnovi ratom i potresom stradalih građevina za razdoblje od 1994. - 2000. godine dao nam je Berislav Stiplašek, dipl. ing. građ., glavni inženjer za obnovu Dubrovačko-neretvanske županije u Ministarstvu javnih radova, obnove i graditeljstva. Od ratnih oštećenja obnovljeno je 1790 kuća viših kategorija oštećenja (od IV. do VI.) za što je utrošeno 390 milijuna kuna. Od toga je na području Konavala obnovljeno 760, u Župi dubrovačkoj 420, u Rijeci dubrovačkoj 200, u općini Dubrovačko primorje 390 i u samom Dubrovniku 20 kuća. Ujedno je na cijelom ovom području dugom više od 100 km isplaćeno 650 potpora za samostalnu obnovu lakše stradalih kuća (I. do III. kategorija oštećenja) za što je utrošeno dodatnih 15 milijuna kuna. U staroj povijesnoj dubrovačkoj jezgri obnovljeno je 7 palača (o čemu smo potanko pisali u prošlom broju) na što je utrošeno 12,5 milijuna kuna i isplaćeno 11 potpora za unutarnje uređenje u iznosu od pola milijuna kuna. Istodobno je na obnovu teško stradalih dubrovačkih krovova utrošeno 4,5 milijuna kuna, a obnovljeno je 5000 četvornih metara krovova. U svim naseljima u koja su se prognanici vratili obnovljeni su i nužni socijalni sadržaji na što je utrošeno 30 milijuna kuna. Obnovljeno je ukupno 10 škola i 4 crkve.

U obnovu kuća stradalih u potresu, prvenstveno na području Stona (o čemu smo iscrpno pisali 1998. godine) i Dubrovačkog primorja, utrošeno je 185 milijuna kuna, a na potpore za unutarnje uređenje i niže kategorije oštećenja 24,4 milijuna kuna. Valja dodati da su obnavljane obale i ceste na Pelješcu i otocima. Obnovljena je obala u Slanom, Suđurđu (Šipani) te Veloj Luci i Prigradici na Korčuli te ceste na Lastovu, Korčuli, Mljetu i Pelješcu. Na to je utrošeno 20 milijuna kuna. Ujedno je bilo planirano da se u 2000. godini u sklopu istog programa u Orebiću obnovi 40 kuća stradalih u požaru,

za što bi se utrošilo 10 milijuna kn. Ukupni troškovi cjelokupne obnove svih stradalih građevina u ratu, potresu i požaru u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, zajedno s nužnom infrastrukturom i s građevinama koje još treba obnoviti, iznosi 667,5 milijuna kuna. U obnovu su bili uključeni brojni izvoditelji iz ovoga kraja, ali i ostalih dijelova Hrvatske. U nadzor su također bili uključene brojne tvrtke, ali su u posljednje vrijeme uključeni samo HIMK iz Zagreba kao područni konzalting te *Dom izgradnja* iz Dubrovnika i *Građeni-*

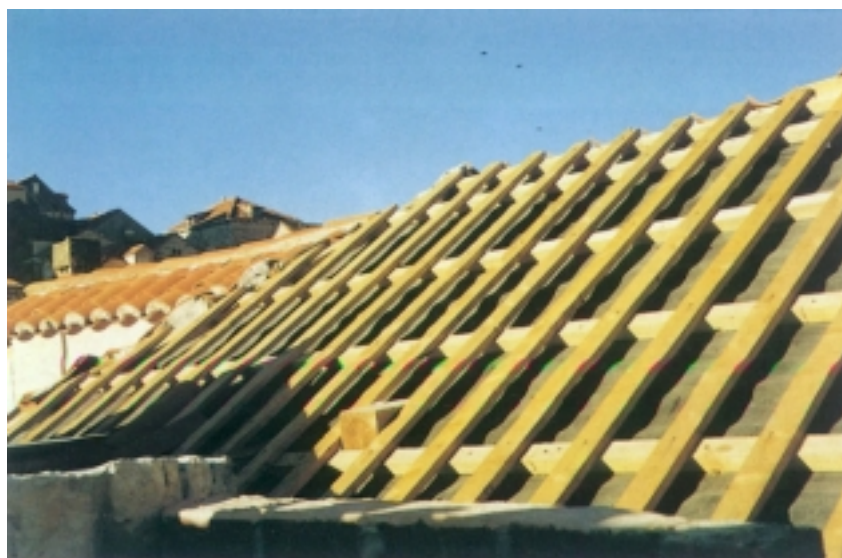
to vapna i aditivi za bubrenje do 1 posto). Stari su nosivi zidovi bili uglavnom troslojni, debljine od 50 do 90 cm. Zidovi su zidani obrađenim ili neobrađenim kamenom povezanim vapnenim mortom, a sredina zida ispunjena je sitnijim kamenom (*škaja*) povezanim mortom, iako nije rijetkost da nema nikakvog vezivnog sredstva ili da su zidovi ispunjeni zemljom. Takvi su zidovi ili ponovno zidani po uzoru na postojeće ili sanirani injektiranjem. Karakteristična građevina ovog podneblja ima znatno veću duljinu od

za koje je Državna uprava za zaštitu kulturne baštine uvjetovala sanaciju vraćanjem u prijašnje stanje, a takvih je bilo desetak prvenstveno na području Stona, sanacija se obavljala na dva načina. Prvo je rješenje sa spregnutom konstrukcijom drvenih grednika i armiranobetonske ploče od 6 cm, a drugo s drvenim grednicima i troslojnom daščanom oplatom, kod koje se prvi sloj postavljao okomito na grede, a druga dva dijagonalno.

Radovi na obnovi potresom oštećenih građevina započeli su u veljači 1997. Na cijelom području Stona i Dubrovačkog primorja bilo je na različite načine oštećeno 1245 kuća. Pravo na obnovu steklo je 1032 vlasnika, od čega je bilo 313 teže oštećenih i 719 lakše. Organizirano je obnavljano 705 kuća i vlasnicima još preostaje za predaju približno 150 kuća. Preostale su kuće obnovljene uz pomoć bespovratnih potpora.

Osobito je teška situacija bila na području Stona gdje je od oko 200 zgrada u staroj gradskoj jezgri bilo oštećeno 160. U ovom je živopisnom gradiću obnova bila specifičnija zbog toga što su mnoge zgrade povezane u blokove, pa se ponašaju kao konstruktivna cjelina, što je uvjetovalo organizirano obnavljanje većeg broja kuća nižih kategorija oštećenja. Računa se da prosječna cijena obnove jedne zgrade oštećene u potresu iznosi približno 200.000 kuna. O obnovi ratom oštećenih zgrada u staroj gradskoj jezgri Dubrovnika, gdje je obnova započela također 1997., pisali smo u prošlom broju. Valja samo dodati da se kod potresom oštećenih zgrada, obnova dijelom financirala dionicama, otprilike u četvrtini cijene svih radova.

Za nedavnog boravka u Dubrovniku obišli smo sve krajeve koji su se obnavljali od 1994. do današnjih dana. U Cavtatu smo razgovarali s Božom Letunićem, dipl. ing. građ., pročelnikom Ureda za komunalne

Sanacija krovišta na stradaloj kući

ca iz Dugopolja kao lokalni nadzor. U obnovi ratom stradalih kuća, a još više u obnovi potresom oštećenih, vodilo se računa o činjenici da veći dio Dalmacije, a posebno njezin južni dio, pripada potresnim zonama gdje se mogu očekivati i jači potresi i gdje je vjerojatnost 13 posto da će se taj potres pojaviti unutar stotinu godina, koliko iznosi eksploatacijsko razdoblje jedne kuće.

Oštećenja u potresu znatno se razlikuju od onih oštećenja nastalih u ratnim zbivanjima zbog narušene stabilnosti zidova. Za ojačavanje nosivih zidova najčešće se upotrebljavala cementna injekcijska masa (70 - 80 posto cementa, 20 - 30 pos-

širine, što je seizmički vrlo nepovoljno. Stoga su radi poboljšanja aseizmičkih svojstava na dijelu građevina izvedeni poprečni nosivi zidovi od betonskih blokova s temeljima te horizontalnim i vertikalnim armiranobetonskim serklažima. U najvećem dijelu građevina međukatni nosivi elementi konstrukcije bili su drveni grednici s pokrovom od dasaka. Ovdje oštećenja najčešće nisu bila posljedica potresa već dotrajlosti i truljenja. Najčešće su te zgrade sanirane izvođenjem armiranobetonskih ploča koje su, zbog što manjeg oštećivanja zidova, na njih čepovima točkasto oslonjene. Na dijelu vrijednih spomeničkih građevina,

Nedovršena obnova palače na Stradunu u Dubrovniku

poslove i obnovu općine Konavle i direktorom poduzeća za obnovu *Konavoski dvori* d.o.o. On nas je izvijestio kako na području cijele općine treba dovršiti samo desetak građevina, a da na nekim obnovljenim zgradama preostaju tek nužni popravci, poput krovšta, prozora i sl. Devastirano i uništeno središte Čilipa jest obnovljeno, kuće su pod krovom a imaju i vanjsku stolariju. U financiranju obnove tih zgrada bez stanara, u kojima su smješteni zavičajni muzej i kulturno-umjetničko društvo, sudjelovala je i općina. Vjeruje se da će sve biti dovršeno do ljeta. Po selima je uglavnom obnova potpuno dovršena i računa se da se svojim domovima vratilo gotovo 95 posto stanovnika.

Sada je glavni zadatak općine dovršetak ceste u brdima iznad Zvekovice duge 11 km do Stravče i Ivanova križa na granici. Želja je općinskih vlasti da uz pomoć suvremene ceste zaustavi iseljavanje iz tih brdskih područja. Postojeća je cesta proširena, postavljen je tampon i započelo se s asfaltnim radovima. Kada cesta bude završena, stanovnici malih naselja iznad Cavtata moći će stići u općinsko središte za desetak minuta.

Županijska uprava za ceste rekonstruirala je cestu od Dubravke do granice s Crnom Gorom u duljini 6 km. Bilo bi potrebno proširiti uske ceste između Karasovića i Molunta te Vitaljine i Prevlake. Vodoopskrba je u većem dijelu općine zadovoljavajuća, ali u istočnom dijelu, od Gruda dalje, nije razvedena lokalna vodoopskrbna mreža. Za dalju gradnju mreže nedostaje novac, a pokušat će ga osigurati zajmom za koji će jamstvo biti prihodi iz vodovoda s kojim se opskrbljuju naselja u Boki kotorskoj.

Preostaje da se prometno zadovoljavajuće riješi ulaz u Cavtat, gdje je kod Zvekovice velika i nepotrebna

krivina, a u Cavtatu pokušavaju izgraditi novu tržnicu te obnoviti Bukovčevu rodnu kuću. U Grudama se gradi novi dječji vrtić uz financijsku pomoć Crvenog križa iz Ravenne, a u Dubravci se uz pomoć Ministarstva obnove dovršava osnovna škola. Zapravo u svim se naseljima ponešto gradi i obnavlja jer je općina uspjela besplatno osigurati građevni materijal.

U Slanom smo razgovarali sa Srđanom Tomičićem, ing. stroj., direktorom Poduzeća za obnovu ratom oštećenih objekata u općini Dubrovačko primorje. Rekao nam je da je na području općine, koja ima 2130

Cesta u brdima iznad Zvekovice

Obnovljena kuća u Majkovima (Dubrovačko primorje)

Obnovljena kuća u Trnovici (Dubrovačko primorje)

stanovnika u 22 naselja, obnova praktički potpuno dovršena, a preostalih 7 do 8 kuća nije dovršeno zbog određenih objektivnih i subjektivnih razloga. Teško je stanje u gospodarstvu. Radi jedino obnovljeni hotel *Osmine* u Slanom te kamenolom

Mironja i u njima radi šezdesetak od ukupno stotinjak zaposlenih u općini. Kamenolom ukrasnoga arhitektonskog kamena u Visočanima i peradarska farma u Banićima nažalost ne rade, a marikultura u Dolima nešto radi, ali sa smanjenim kapacitetima.

Ipak sretna je okolnost da se počeo obnavljati teško stradali hotel *Admiral* u Slanom. Ruševine su uklonjene i gradi se potpuno novi hotel sličan prijašnjem. Radove izvodi GP *Dubrovnik*, a rok za dovršetak prve faze je 150 dana, što znači da će taj dio biti dovršen do ljeta.

Općina je nedovoljno opskrbljena vodom, a drugi su infrastrukturni objekti u zadovoljavajućem stanju. Kanalizacije u većem dijelu općine nema, a stara u Slanom je oštećena i nema odgovarajuće riješeno pročišćavanje i ispust. Izrađeni su projekti sanacije i proširenja, a radovi ovise o novcu kojega naprosto nema.

Na kraju razgovora s ing. Tomičićem saznali smo da je na području općine u ratu najteže stradalo Slano, a u potresu sela Trnova i Mravnica.

Pripremio: B. Nadilo